

Коваленко В.В.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
ДВНЗ “Українська академія банківської справи
Національного банку України”

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА ІНДИКАТОРИ ЇЇ ОЦІНКИ

Розглядаються основні підходи до визначення економічної категорії “фінансова стабільність банківської системи”, наведено її критеріальні ознаки, а також обґрунтовано доцільність використання індикаторів оцінки фінансової стабільності банківської системи.

The author examines the main approaches toward determining the economic category “financial stability of the banking system”; determines its criteria features; and motivates the expediency of using evaluation indicators for the financial stability of banking system.

Упродовж останнього десятиріччя проблема збереження фінансової стабільності постає дедалі гостріше. Тому центральні банки багатьох країн беруть на себе роль відповідального органа або координатора національних програм щодо оцінки стабільності фінансової системи.

Слід зазначити: ступінь розвитку фінансової системи та її основного елемента — банківської системи, характер і ефективність грошово-кредитної політики й фінансової політики великою мірою визначають реальні можливості української економіки у вирішенні питань стійкого і тривалого розвитку країни, підвищення конкурентоспроможності, характеру участі країни у світових інтеграційних процесах. Банківська система є невід’ємною складовою механізму сучасної ринкової економіки. Основою її структурної побудови виступають комерційні банки, які володіють інструментарієм впливу на фінансову, інвестиційну, виробничу та інші сфери економіки.

Стабільність банківської системи є однією з найважливіших умов розвитку національної економіки. Разом із прозорістю і прогнозованістю вона дає змогу точніше визначити основні напрями діяльності банківської системи, підвищити її привабливість для інвесторів та інших суб’єктів господарювання. Стабільність банківської системи визначається не тільки конкурентоспроможністю, а й рівнем ризиків, притаманних банківській діяльності. Тому на сьогодні досить актуальним питанням є визначення економічної сутності категорії “фінансова стабільність” і основних індикаторів її оцінки.

Дослідженню економічної сутності й передумов, необхідних для стабільного функціонування банківської системи, присвячено ряд наукових праць як вітчизняних, так і іноземних авторів.

© Коваленко В.В., 2008

Так, А.А. Бахолдін розглядає фінансову стабільність у тісному зв'язку із грошовою стабільністю, зазначаючи, що “збереження грошової стабільності забезпечує необхідні умови для досягнення фінансової стабільності, оскільки незмінність цінних пропорцій і збалансування макроекономічних параметрів є важливими передумовами для стабільності економіки. Збереження фінансової стабільності, яка забезпечує умови для стійкої роботи фінансових ринків та інституцій, надійного функціонування платіжної системи й системи нагляду, доцільно розглядати як передумову грошової стабільності”¹.

Т. Падо-Шіопа визначає фінансову стабільність як комплексне, багатогранне поняття, а саме як “стан, за якого фінансова система спроможна витримувати порушення, при цьому не допускаючи кумулятивних процесів, які можуть завдавати шкоду заощадженням для інвестування й обробки платежів у економіці”². На наш погляд, наведене визначення є досить розпорошеним.

Г. Херреро, Н. Симон пов'язують фінансову стабільність із виникненням банківських криз та слабкою зміною ціни активів³. А П. Шпіка визначає фінансову стабільність як процес, що включає достовірну оцінку фінансових ризиків та ефективну систему управління ними, використовуючи новаторський підхід⁴.

Серед вітчизняних досліджень слід відзначити праці Л.М. Стрельбицької й О.І. Барановського⁵. На їхню думку, головною загрозою фінансовій стабільності банківської системи є порушення банками вимог чинного законодавства, що, у свою чергу, призводить до виникнення ризиків у їхній діяльності.

В. Козюк розглядає категорію глобальної фінансової стабільності з точки зору макроекономічних аспектів та пропонує таке визначення: “Глобальна фінансова стабільність — це розвиток фінансового сектору, який сприяв би довгостроковому зростанню глобальної економіки в цілому, забезпечив безперешкодне фінансування дефіцитів платіжних балансів із приватних джерел, створив рамкові умови для запобігання кризовим ситуаціям у фінансово-банківській і валютно-курсовій сферах окремих країн та їх поширенню в інші країни за збереження принципу мобільності капіталів для алокаційної ефективності економіки та

¹ Бахолдин А.А. Финансовая стабильность, денежно-кредитная политика и банковские риски // Финансы и кредит. — 2007. — № 5 (245). — С. 59—61.

² Padoa-Schioppa T. Central banks and financial stability: exploring a land in between: Paper presented at the Second ECB Central Banking Conference “The transformation of European financial system”. — Frankfurt on Main. — October, 2002.

³ Херреро Г., Симон Н. Иностранные банки и финансовая стабильность в новой Европе // Банки та банківські системи. — 2006. — № 1. — С. 50—59.

⁴ Шпіка П. Питання фінансової стабільності в центральних банках // Банки та банківські системи. — 2007. — № 3. — С. 4—15.

⁵ Стрельбицька Л.М. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності: Моногр. / Л.М. Стрельбицька, М.П. Стрельбицька. — К.: Кондор, 2004. — 600 с.; Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру // Економіка і прогнозування (укр.). — 2006. — № 1. — С. 7—26.

гнучкості валютних курсів як фактора уникнення суперечливих монетарних цілей центробанків”⁶.

Можна сказати, що практично всі науковці зводять категорію “фінансова стабільність банківської системи” до створення дієвого механізму, який запобігав би виникненню банківських криз та сприяв подальшому розвитку економіки країни. Водночас немає універсального визначення, яке розкривало б основні функції, завдання і критеріальні ознаки фінансової стабільності та індикатори її оцінки⁷. Тому метою цієї статті є визначення економічної сутності поняття “фінансова стабільність банківської системи” та систематизація індикаторів її оцінки.

Концепція фінансової стабільності виникла порівняно недавно, після того як у 1990-х роках світом прокотилася хвиля системних фінансових криз. В умовах бурхливого розвитку процесів економічної глобалізації, лібералізації руху капіталу, відкриття національних ринків фінансових послуг для іноземного капіталу накопичувалися фінансові дисбаланси, які час від часу вибухали потужними фінансовими кризами.

На сучасному етапі постійне спостереження за фінансовим станом банківської системи є важливим напрямом, інформаційно-аналітичною складовою діяльності центральних банків світу та сприяє прозорості й передбачуваності грошово-кредитної політики.

Зазвичай діяльність центрального банку щодо моніторингу фінансової стабільності відображається у відповідних розділах його статистичних оглядів і відповідних програмах діагностики банківської системи⁸. Підготовка оглядів фінансової стабільності є порівняно новим напрямком діяльності центральних банків: перші такі огляди були підготовлені в середині 1990-х років у Великобританії і країнах Скандинавії, що було значною мірою пов’язано з банківськими кризами⁹. При цьому центробанки більшості країн дотримуються міжнародних стандартів, зокрема, використовуючи показники фінансової стабільності, розроблені Міжнародним валютним фондом і Світовим банком¹⁰.

Національний банк України визначає індикатори фінансової стабільності (ІФС) на підставі методології МВФ, викладеної в Довіднику з компіляції індикаторів

⁶ Козюк В. Монетарні аспекти розвитку поглядів на проблему забезпечення глобальної фінансової стабільності // Вісник Національного банку України . — 2007. — № 4. — С. 34—39.

⁷ Коваленко В.В. Критеріальні ознаки фінансової стабільності банківської системи // Міжнародна банківська конкуренція: Теорія і практика: Зб. тез доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф. (15—16 травня 2008 р.). — Суми, 2008. — С. 51—53.

⁸ Carson C.S., Ingves S. Financial Soundness Indicators / International Monetary Fund. — 2003. — May, 14. — P. 43.

⁹ Compilation Guide on Financial Soundness Indicators / IMF. — 2004. — July, 30: [Електр. ресурс]. — <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/index.htm>.

¹⁰ Коваленко В.В. Методичні підходи до діагностики і моніторингу фінансової стійкості банківської системи // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 11 (65). — С. 193—200.

фінансової стабільності (2006). Дані складаються та поширюються за 12-ма основними та 10-ма рекомендованими ІФС депозитних корпорацій (банків)¹¹.

У практиці формування складних систем, зокрема банківської, оцінці фінансової стабільності приділяється велика увага. У контексті категоріального визначення, на наш погляд, під *фінансовою стабільністю банківської системи* слід розуміти міру повноти та якості розв'язання завдання, поставленого перед банківською системою, виконання нею своєї місії, що забезпечує досягнення позитивного фінансового результату. Фінансова стабільність характеризує фактичний ступінь досягнення результату.

Для оцінки функціонування банківської системи потрібні терміни, критерії й показники. Критерій (цільова функція системи) являє собою ознаку, за якою оцінюються відповідність функціонування системи поставленій меті, а також варіанти системи¹².

При моніторингу фінансової стабільності банківської системи застосовуються різні методики оцінки і прогнозування: для показників грошової стабільності (темлів інфляції) це розробка перспективного планового показника (кількісний орієнтир чи діапазон); для показників фінансової стабільності це прогноз, який базується на різних варіантах моделювання, стрес-тестування, експертних оцінках.

Фінансово стабільна банківська система спроможна задовільно виконувати такі функції:

- ефективно й безперервно сприяти міжчасовому руху ресурсів;
- визначати й оцінювати із прийнятною точністю майбутні ризики та досить успішно управляти ними;
- спокійно адсорбувати несподівані події та шоки фінансової системи й реальної економіки.

Розглядаючи категорію “фінансова стабільність банківської системи”, слід враховувати її критеріальні ознаки, що ініціюються із боку як регулятора, так і самих банків та до основних із яких треба віднести:

- забезпечення фінансової стійкості й ефективності банківської системи;
- механізм та інструментарій впливу центрального банку на характер і величини ризиків у банківській системі;
- систему управління ризиками та їх мінімізації в банківській системі (пруденційні вимоги Базелю II);
- зростання банківського бізнесу й активізацію конкурентної боротьби;
- капіталізацію банківської системи.

¹¹ Індикатори фінансової стабільності: [Електр. ресурс]. — <http://www.bank.gov.ua/FSI/index.htm>.

¹² Коваленко В.В. Критеріальні ознаки фінансової стабільності банківської системи // Міжнародна банківська конкуренція: Теорія і практика: 36. тез доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 травня 2008 р.). — Суми, 2008. — С. 51–53.

Зауважимо, що показники (цільові орієнтири системи) використовуються для того, щоби встановити ступінь задоволення вимог, що висувуються не лише до банківської системи, а й споживачами банківських продуктів. Це встановлюється шляхом досягнення екстремальних (максимальних, мінімальних) значень критеріїв. Система показників умовно поділяється на дві групи. Перша включає характеристики динаміки процесів у системі, друга — споживчі оцінки реалізації системи, для кожної з яких можна сформулювати оптимізаційне завдання.

Обґрунтовуючи систему індикаторів для оцінки фінансової стабільності банківської системи, доцільно використовувати принцип системності дослідження, який передбачає врахування ієрархії зв'язків об'єкта, що вивчається, із сукупністю елементів економічної системи¹³.

На наш погляд, індикатори оцінки фінансової стабільності банківської системи можна представити системою показників двох рівнів (рис. 1).

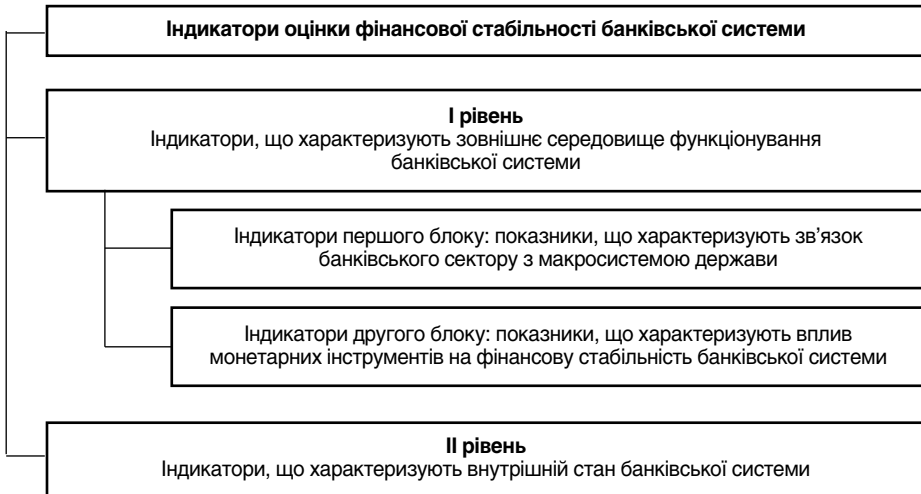

Рис. 1. Індикатори оцінки фінансової стабільності банківської системи

Розглядаючи індикатори, що характеризують зовнішнє середовище функціонування банківської системи, слід зазначити, що їх оцінка базується на побудові системи показників, які характеризують вплив банківської системи на економічне зростання в державі й навпаки, вплив останніх на фінансову стабільність банківської системи України (рис. 2).

Можна сказати, що наведені на рис. 1 індикатори першого блоку дають уявлення про місце банківської системи в економіці держави та змогу оцінити її внесок у економічне зростання.

¹³ Миротин Л.Б., Таїтаєв І.Є. Системний аналіз в логістике — М.: Экзамен, 2004. — 480 с.

Рис. 2. Показники, що характеризують зв'язок банківського сектору з макросистемою держави

Треба зазначити, що високий рівень інфляції обмежує обсяг кредитних операцій: через знецінення коштів, отриманих у кредит, банкам просто не вигідно виступати в ролі кредиторів.

Темпи зростання ВВП є основним показником розвитку економіки держави. Оцінку ВВП доцільно проводити за кількісними та якісними показниками. До них зараховують показники питомої ваги державних витрат та їх основних елементів, питомої ваги експорту у ВВП, заробітної плати у ВВП. Відповідно до закону Харрода — Домара¹⁴ кожен процент зростання ВВП має власну інвестиційну ціну. Тому порівняння показників зростання інвестицій (у тому числі банківських), що вкладаються в економіку, та показників зростання ВВП дає адекватну оцінку якісного зростання останнього.

Слід зазначити, що одним із напрямів функціонування банківської системи є забезпечення ресурсами реального сектору економіки. Завдяки банківським

¹⁴ Рай Ф. Харрод. К теории экономической динамики. Неокейсианство: [Електр. ресурс]. — <http://www.elib.org.ua>.

ресурсам відбувається міжгалузевий перелив капіталу з галузей із низькою рентабельністю до високорентабельних. Роль каталізатора зазначеного процесу відіграє інвестиційна діяльність усіх суб'єктів економіки. Тому, оцінку умов для розвитку банківського сектору доцільно проводити на підставі показників торговельного балансу.

Індикатори другого блоку дають змогу оцінити вплив монетарних інструментів на фінансову стабільність банківської системи (рис. 3).

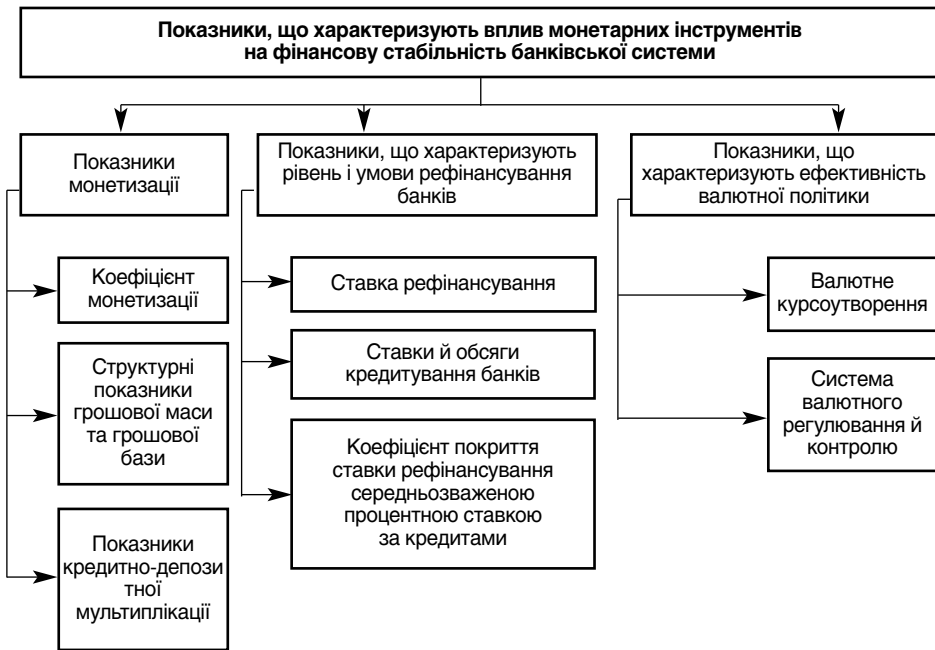

Рис. 3. Показники, що характеризують вплив монетарних інструментів на фінансову стабільність банківської системи

Зауважимо, що процес забезпечення економіки фінансовими ресурсами характеризується коефіцієнтом монетизації. Мінімальне значення цього показника — 30 %. Аналіз грошової маси та грошової бази проводиться з допомогою показників, які характеризують структуру грошових агрегатів, а також їх порівняння з аналогічними показниками економік розвинутих країн.

У свою чергу, внесок банківського сектору в рівень монетизації економіки може бути оцінений на підставі системи таких показників:

- питомої ваги грошової бази, яка присутня в економіці держави й забезпечує товарообіг у загальній грошовій базі;
- питомої ваги безготівкових коштів у загальній грошовій масі;
- питомої ваги грошової бази банківської системи II рівня у грошовій базі в широкому розумінні;
- співвідношення грошової бази банківських установ та суми готівкових грошей поза банками;

— темпів зростання коштів банківських установ порівняно з темпами збільшення коштів держави й населення.

Емісійну активність банківської системи головним чином визначають показники кредитно-депозитної мультиплікації, які є основним інструментом формування грошової маси. При цьому оцінюється питома вага, що забезпечує кредитну емісію, у грошовій базі в широкому розумінні; коефіцієнти мультиплікації; темпи зростання грошової бази, що забезпечує кредитну емісію, порівняно з темпами зростання грошової бази НБУ й темпами збільшення готівкових грошей поза банками.

Щодо показників, які характеризують рівень і умови рефінансування банківських установ, слід зазначити, що з їх допомогою НБУ має можливість регулювати ліквідність банківської системи. Найвагомішим із них є рівень процентної ставки, з допомогою якої визначаються обсяги рефінансування. Ефективність впливу ставки рефінансування можна оцінити при порівнянні з річною середньозваженою процентною ставкою за кредитами, наданими в економіку. Що більший зазначений показник, то актуальніше для банків застосовувати процедуру рефінансування.

Ставки й обсяги депозитних операцій НБУ та кількість допущених до цих операцій банків характеризують можливість і вигоду комерційних банків, яку вони отримують унаслідок розміщення вільних коштів.

Таким чином, показники другого блоку характеризують фінансову стабільність банківської системи з точки зору ефективності застосування монетарних інструментів із боку центрального банку.

Індикатори, що характеризують внутрішній стан банківської системи, передбачають оцінку фінансової стабільності на підставі дослідження таких показників: банківської системи; стійкості, ліквідності банків; рівня насиченості банківськими послугами економіки й регіонів; активів і пасивів; рентабельності банківської системи (рис. 4).

Методологічна значимість показників масштабу зумовлена бурхливим притоком іноземного капіталу в банківську систему України, що спричинило посилення конкуренції між іноземним і вітчизняним капіталом¹⁵. Порівняння зазначених показників із аналогічними іншими країн дасть змогу адекватно оцінити ступінь конкурентоспроможності вітчизняного ринку банківських послуг.

На основі показників, що характеризують рівень концентрації й насиченості банківськими послугами, можна визначити ступінь монополізації банківського сектору та неоднорідність розвитку регіональних банківських систем¹⁶. Оскільки в Україні регіони за рівнем економічного розвитку неоднорідні, необхідно приділяти велику увагу пропорціям у розвитку регіональних банківських систем.

¹⁵ Коваленко В.В. Іноземний капітал і фінансова безпека банківської системи України // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т.16. — Суми, 2006. — С. 43—53.

¹⁶ Коваленко В.В. Проблеми та перспективи розвитку регіональних банківських систем України // Вісник Української академії банківської справи. — 2004. — № 1. — С. 39—46.

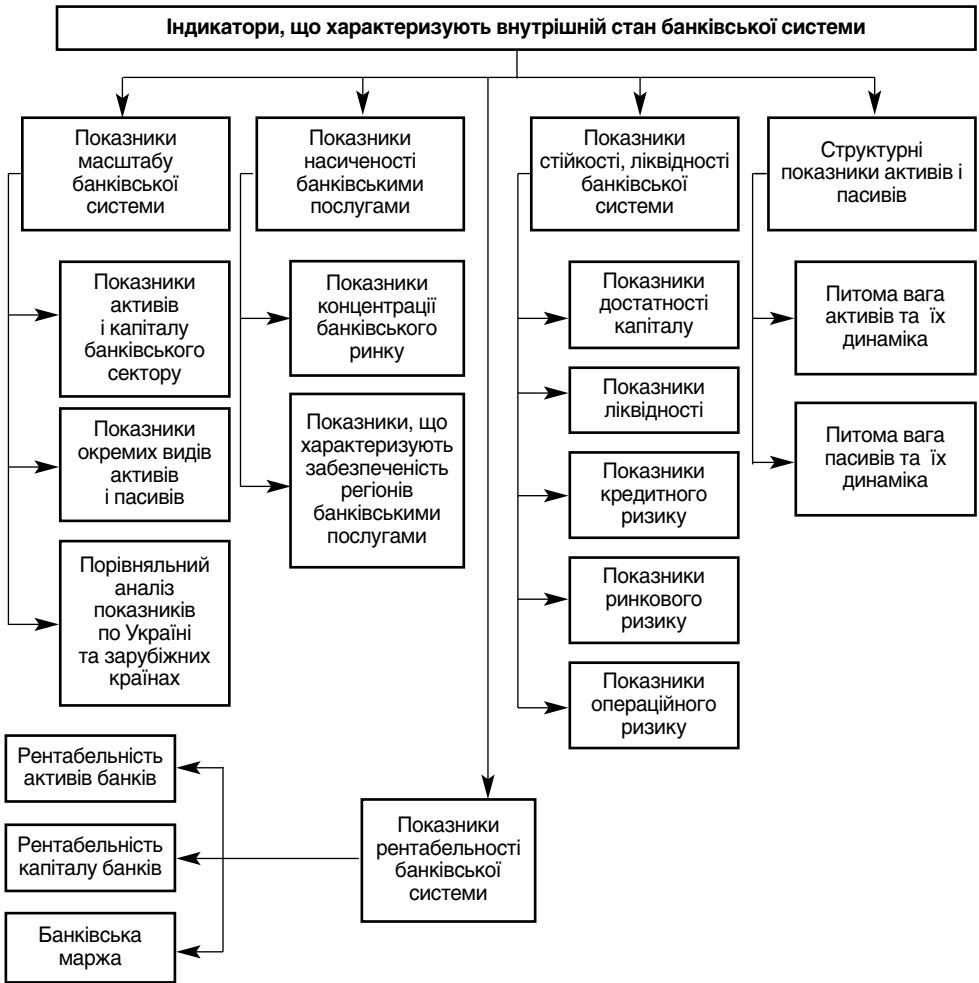

Рис. 4. Показники, що характеризують внутрішній стан банківської системи

Показники, які характеризують стійкість, ліквідність банківської системи, можна віднести до макропруденційних. Вони визначаються Міжнародним валютним фондом як показники надійності та стабільності фінансових установ¹⁷. До них належать достатність капіталу, ліквідність, показники кредитного, ринкового та операційного ризиків.

Показники структури активів і пасивів слід розглядати з метою виявлення тенденцій, основних напрямків, трендів розвитку банківського сектору, тобто в динаміці. Зокрема, дослідження структури пасивів банків України свідчить, що спостерігається стійке збільшення питомої ваги вкладів фізичних осіб, зниження

¹⁷ Коваленко В.В. Методичні підходи до діагностики і моніторингу фінансової стійкості банківської системи // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 11 (65). — С. 193—200.

питомої ваги коштів суб'єктів господарювання на поточних рахунках та їх зростання на депозитних, переважання коротких пасивів.

При аналізі структури активів виявляється тенденція до підвищення кредитної активності (табл. 1).

Таблиця 1. Темпи приросту основних статей активів і пасивів банків України у 2002—2008 роках, %

Назва статті	2002	2003	2004	2005	2006	2007	За перше півріччя 2008-го порівняно з початком року
Кредити надані	45,6	57,1	32,3	60,9	72,5	80,0	22,0
Кредити, надані суб'єктам господарювання	43,8	51,7	25,7	49,6	53,9	64,7	23,2
Кредити, надані фізичним особам	137	172	64,4	127	134,5	97,6	27,3
Проблемні кредити	13,4	18,3	25,8	7,4	31,8	42,7	47,9
Строкові кошти суб'єктів господарювання	31,1	68,7	47,9	74,3	40,5	43,8	24,3
Строкові кошти фізичних осіб	75,3	75,9	33,5	66,4	48,1	53,5	21,4

Джерело: Основні показники діяльності банків України: [Електр. ресурс]. — http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Dynamics/2001-last.htm.

Як видно з таблиці, найпроблемнішим для вітчизняної банківської системи видався 2004 рік — унаслідок банківської кризи.

Слід зазначити: якість кредитного портфеля банків оцінюється з допомогою структурних показників, що визначаються як обсяги й питома вага виданих кредитів і коштів, що інвестуються в основний капітал, у розрізі галузей промисловості. При цьому на сьогодні на ринку практично відсутні банки з якісно диверсифікованим роздрібним кредитним портфелем, що обумовлено їх залежністю від крупних позичальників.

Щодо показників фінансових результатів треба зазначити, що в багатьох банків вони недостатні для створення резервів у разі розширення масштабів кредитування. Обмеження щодо надання кредитів і високі процентні ставки призводять до втрати клієнтської бази та недоотримання очікуваного доходу. Як наслідок — найнадійніші позичальники концентруються біля іноземних і вітчизняних банків, у капіталі яких є державна частка. Показниками фінансового результату є рентабельність активів, рентабельність капіталу, банківська маржа, спред (табл. 2).

Зазначена система індикаторів II рівня може бути доповнена показниками функціонування економіки під впливом діяльності банківської системи¹⁸.

Отже, фінансова стабільність банківської системи передбачає встановлення певних критеріальних ознак та індикаторів її оцінки з метою розробки стратегічних напрямів розвитку цієї системи.

¹⁸ Коваленко В.В. Ефективність банківської системи в умовах глобальної конкуренції // Актуальні проблеми економіки (укр.). — 2008. — № 5. — С. 169—177.

Таблиця 2. Темпи приросту основних показників фінансових результатів банків України у 2002—2008 роках, %

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	За перше півріччя 2008-го у порівнянні з початком року
Прибуток	28,8	20,7	52,7	71,8	90,9	59,7	78,8
Рентабельність активів	—	-18,2	2,9	22,4	22,9	-6,8	-8
Рентабельність капіталу	6,3	-4,5	10,8	23,3	30,1	-6,3	-9,7
Чиста процентна маржа	-13,6	-3,7	-15,2	—	8,1	-5,1	—
Чистий спред	-14,8	-3,2	-18	1,04	—	-7,8	4,7

Джерело: Основні показники діяльності банків України: [Електр. ресурс]. — http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Dynamics/2001-last.htm.

До основних проблем банківського сектору України на сьогодні належать низька капіталізація, що призводить до зменшення ролі банку як активного інвестора і кредитора економіки, а також дефіцит довгих ресурсів, що спричиняє дисбаланс у моделі залучення й розміщення банківських коштів.

Специфічні риси банківського сектору економіки, який об'єднує інституції, що надають послуги фінансового посередництва, визначають використання при оцінці його діяльності розгорнутої системи показників, які в сукупності дають змогу, по-перше, отримати комплексну й надійну оцінку рівня фінансової стабільності банківської системи в макроекономічному та регіональному розрізі, по-друге, з'ясувати ступінь конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи порівняно з іншими державами, по-третє, встановити певні межі потенціального впливу банківської системи на економіку в цілому.